

ФРЕНСКИ НЮАНС В ЕЗИКА НА ЙОРДАН ЙОВКОВ

Димитър Веселинов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Изследването е опит да се реши една лексикална загадка, поставена пред читателите от известния български белетрист Йордан Йовков, която остава неразгадана повече от 100 години. Обект на проучване е френската дума *poilus*, за която Йовков казва, че има точно българско съответствие, но не го назовава. Използваните методи са сравнителният анализ на българските преводни еквиваленти на емпрунтизма *poilus* и анкетният метод. Проследен е ходът на дискусията и са формулирани хипотези по този традуктологичен въпрос, като е направен опит да се даде аргументиран отговор на поставения белетристичен ребус.

Ключови думи: традуктология; лексикология; *poilus* (*Feldgrauen*); Първа световна война

Странна е историята на литературата с нейните дълбоко криптирани изненади. Не по-малко вълнуващи са лексикалните потайности на българската белетристика. Подобно предизвикателство с френскоезичен нюанс се открива у Й. Йовков, когото професионални и непрофесионални критици, журналисти и учители назовават както с оригинални и находчиви квалификации, така и с клиширани и избелели от времето изрази. Той е наричан „певец“ на „българската душа“, на „Добруджа“, на „селото“, на „земята“, на „българските съдбини“, на „хармонията и красотата“, на „българския характер“, на „народната душа, красотата и хуманизма“ и др., но той е определян и като „майстор на късия разказ и на българската образна реч“, стилист с „деликатен изказ“ и поразителна сила на внушението. В случая Й. Йовков се проявява не само като „мъдрия мълчаливец на българската литература“, но и като изискан любител на словесните премълчавания, които и след смъртта му по неведомите пътища на съдбата продължават да поддържат връзката на твореца с читателите.

Едно такова деликатно премълчаване на конкретна дума с хумористично-жаргонно звучене се превръща с годините в ребус за изследователите, който, по думите на Иван Сарандев, действа като шеговита загадка, като

закачливо авторово намигване към съвременния читател и словолюбител. Естетът Йовков не може да си позволи нестилистичната употреба на преводен еквивалент, който не се извисява до нормата за художествената реч на писателя, макар че от върха на изминалите години, тази авторова деликатност може да изглежда за част от съвременниците ни някак непонятна. Интересното обаче е, че тя продължава да бъде неразбираема и в конкретния смисъл на думата, сякаш кодираното значение безвъзвратно се е изгубило в превода на отминалото време.

Преди 102 години във „Военни известия“ Й. Йовков издава своя разказ „Една вечер“ (в. „Военни известия“, XXVI, бр. 67, от 26.03.1917). Повествованието отразява столичните преживявания на млад офицер, завърнал се от отпуск, за които бърливо и речовито разказва на своите фронтови другари. Акцентът обаче не е в покъртителните сцени от детективската драма „Рафаел Циганина“, която дават в „Модерен театър“, нито в комедийните ситуации на пиесата „Американската леля на студента“ (вероятно „Лелята на Чарли“), играна от артистите от Народния театър в „Одеон“. Погледът на автора е насочен към образа на обикновения български войник. Младият офицер разказва не за „натруфената, весела и безгрижна навалица“, а за „сивите фигури“ на своите братя по оръжие, останали мълчаливи в своето величие. За разлика от тях той е длъжен да използва своята образованост на офицер и да представи българските воители чрез думи, които да пребъдат. Чувства се задължен да изговори тази величава и скромна в проявите си героичност. Черпи вдъхновение от картината на художника Цено Тодоров (1877 – 1953), изобразяваща български фронтовик с ръце върху дулото на пушката си и замислено загледан пред себе си към горящо село и тъжна върволица от бежанци.

Именно сцената с войника, който гледа жестокостите на войната, отприщва стихията на словото и авторът, чрез думите на офицера патриот, се впуска в разсъжденията си за величието на анонимната маса от воители, покрили бойните полета със своите подвизи и саможертва. Багрите се сменят с бързината на „форсиран марш“ и в това описание се появява и Йовковият лексикален ребус. Конструкцията е неочаквана и може би единствена в българската белетристика. Многоезичието на световната война се смесва с експресивността на българския окопен жаргон и се ражда словесната загадка на Йордан Йовков, която никой от неговите изследователи и многобройни издатели не успява да разгадае. Може да се спори дали хуманизмът на Йовков, дали неговият вроден аналитичен психологизъм, или майсторството му на познавач на човешката душа го тласкат към представяне на безименните български воители, сравнявайки ги с всички онези чуждестранни воители, загинали по фронтовете за своето отечество. Българските воители, пише Йовков, „са безименни, неизвестни, защото са много. Французите ги наричат *poilus*, немците – *Feldgrauen*“¹⁾, ние

си имаме за тях едно свое име, в което тук влагаме поне пълния смисъл, който има, и всичката любов, която заслужава. И ако аз не го произнасям сега, то е затуй, защото струва ми се, че ще прозвучи като из устата на ония хора, за които последната мъдрост е само лекият хумор“. Ръкавицата е хвърлена, съобщението е кодирано със синонимията на френско-немски ем-прунтологичен шифър и посланието е отправено към идните поколения, чиято памет единствено може да запази спомена за тези многобройни български войници и да го пренесе в бъдещето.

Симеон Султанов и Николай Янков в „Събраните съчинения на Йордан Йовков“⁽²⁾ се опитват да преведат френското и немското прозвище, но не достигат до българската дума. Във френския военен жаргон *poilus*⁽³⁾ се използва за назоваване на брадясалите и неподстригани с месеци френски войници от Първата световна война, като те запазват това свое прозвище и в днешни дни. Редакторите посочват, че „в буквалния смисъл значи *космат*, *бранясал* (sic!)“ (вероятно *брадясал*). „Френските войници били наречени така, защото ходели небръснати“ (Yovkov, 1976: 538). В руския език е въведен френцизмът *пулю* ‘солдат, фронтовик’ (Gak § Triomf, 1998), който служи изключително за обозначаване на френските войници от времето на Първата световна война. Нем. *Feldgrau* означава буквално ‘полево-сиво’ (т.е. защитен сиво-зелен цвят) и се използва за назоваване на ‘специфичния сив цвят на униформите на германските войници’ през Първата и Втората световна война. „От там, според Султанов и Яков, е произлязло съществителното *Feldgrau*, както се наричали през Първата световна война немските войници на фронта“ (Yovkov, 1976: 538).

Проблемът с разгадаването на Йовковия езиков ребус обаче се оказва много по-сложен. В архива на писателя към момента не са намерени никакви подсказващи материали за решаването му. Във френско-българските речници не се дават подходящи синоними за превод на *poilus* с еквивалент от съответния речев регистър⁽⁴⁾, който да се вписва в стила на автора. След консултации и дискусии с колеги, посветили се на изследването на живота и творчеството на писателя, бяха издигнати няколко хипотези. Проф. Ив. Сарандев направи предположението, че може би става въпрос за думата *космарин*, която се съдържа в „Речника“ на Найдено Геров (том I). Струва ми се, че по-подходяща за превод би била словоформата *космар(и)*, за съжаление, липсваща в българския речников състав, което не изключва възможността Йовков да е имал точно нея предвид. Д-р Кр. Митева ме информира за дискусията по този повод, проведена със сътрудници от Музея на Йордан Йовков в Добрич. Първоначално тя се е насочила към думата *фронтоваци*, но след това е установила, че „това е прекалено неутрално“. Колегата Митева подчерта, че е направила консултации с 5 – 6 историци, които са предложили *юнаци*. Тази дума също е била отхвърлена по време на обсъжданията, тъй като „тук го няма лекия

хумор, за който пише Йовков“. На нея ѝ се струва най-удачно предложението, направено от един от колегите, участващи в дискусията, което е *аслани*⁵⁾ и което отразява „едновременно и любов, и лек хумор“. Според д-р Митева „Йовков обича турцизмите“ и именно това я навежда на мисълта, че той е имал предвид дума, „която изразява най-точно отношението към обикновените войници, а не че непременно е българска по произход“.

Предложенията на колегите са интересни, но проблемът все още остава нерешен. Като допълнителни синонимни варианти съществуват словоформите *войскар, левент, бранник, бранител, запасняк, страж, патриот, войн, борец, лъв, титан* (както в известния марш), *хайдутин, окопаджия, смелчак, смелчага, солдат, солдатин, херой, герой, боец, храбрец*, но и те се отдалечават от жаргонното название на редовите фронтови войни, които без съмнение са „легендарни и странни фигури“. *„Тия обветрени и загорели лица, като кована мед; тия смачкани униформи, изгубили и фасона, и цвета си от калта на окопите, от огъня и дима на битките, от дъжда, от бурите и виелиците. А през рамото е праметната неизбежната сухарна торба и малко фенерче е закачено на гърдите. И тия униформи са все пак хубави, и тия здрави и яки фигури са внушителни, защото в изражението на лицата, в жеста, в походката, върху цялото им същество стои тоя неизличим печат, който само войната може да сложи, както вековете само слагат благородната малахитова плесен върху бронзовите статуи. Това изражение е в погледа преди всичко. Дори спрян върху тая наивна играчка, в тоя поглед имаше нещо зряло, спокойно мъдро, уверено и вгълбено“* (Yovkov, 1976: 510). И за целия този детайлен словесен портрет Йордан Йовков е открил една-единствена разговорно-народностна дума, която остава неизречена от ваятеля на военната белетристична летопис.

БЕЛЕЖКИ

1. Пехотинци, пешаци.
2. Й. Йовков. Събрани съчинения: В 6 т. Под общ. ред. [с предг.] на Симеон Султанов. Том I, София, Български писател, 1976.
3. Фр. *poilus* (букв. окосмени) се превежда с ‘брадясали и космати войници, власати войници; косматковци, брадати и космясъли войници, рошльовци, рунтавци’. Срв. космат, вълняст (Богоров, 1869), космат, влакнест, мъхав, рошав, рунтав (Марков, 1906), власат, обрасъл, космат (Романов, 1910), космат, войник, мъж (Яранов, 1928), космат, власат; смел; смелчак, войник, фронтовак (Мавров, 1959) и др.
4. Вж. също: брадясал, обрасъл, косясъл, космясъл, рошльо, рошльовец, чорлавец, чорльо (чорльовци), космест, рунест, рунтавец, рунтавелковец.

5. Букв. 'лъвовве; юнаци', от тур. aslan < arslan 'зоол. лъв; прен. силен и храбър, смел, юначен, едър, мощен и красив момък' (АТБР 2009)

ЛИТЕРАТУРА

- Богоров, Ив. (1869). *Френско-български речник*. [ч. 1]. Виена: книгопечатница Л. Сомерова.
- Гак, В. Г. & Ж. Триомф (1998). *Французско-русский словарь активного типа*. 2-е изд., испр. Москва: Русский язык.
- АТБР (2009). *Академичен турско-български речник*. (Добрев, Ив. К., В. Великов, И. Хранов, К. Зографов, М. Маринова, М. Йорданова, М. Димитрова, Цв. Цоков) София: Рива.
- Йовков, Й. (1917). Една вечер. *Военни известия*, XXVI, бр. 67, от 26.03.1917.
- Йовков, Й. (1976). Йордан Йовков. *Събрани съчинения: В 6 т.* / Под общ. ред. [с предг.] на Симеон Султанов. [2. попр. изд.]. София: Бълг. писател.
- Мавров, Б. (1959). *Френско-български речник*. 3. осн. прераб. и доп. изд. София: Наука и изкуство.
- Марков, Н. (1906). *Пълен френско-български речник*. 2. илюстр. изд. София: Глобус.
- Романов, М. (1911). Михаил Романов. *Френско-български речник*. В. Търново: Иван С. Вителов.
- Яранов, А. (1928). *Илюстриван френско-български речник*. 2. доп. изд. София: Хемус.

REFERENCES

- Bogorov, Iv. (1869). *Frensko-balgarski rechnik*. [ch. 1]. Viena: knigopечатnitsa L. Somerova.
- Gak, V. G. & Zh. Triomf (1998). *Frantsuzsko-russkiy slovary aktivnogo tipa*. 2-e izd., ispr. Moskva: Russkiy yazayk.
- ATBR (2009). *Akademichen tursko-balgarski rechnik*. (Dobrev, Iv. K., V. Velikov, I. Hranov, K. Zografov, M. Marinova, M. Yordanova, M. Dimitrova, Tsv. Tsokov) Sofia: Riva.
- Yovkov, Y. (1917). Edna vecher. – *Voenni izvestiya*, HHVI, br. 67, ot 26.03.1917.
- Yovkov, Y. (1976). *Yordan Yovkov. Sabrani sachineniya: V 6 t.* / Pod obsht. red. [s predg.] na Simeon Sultanov. [2. popr. izd.]. Sofia: Balg. pisatel.
- Mavrov, B. (1959). *Frensko-balgarski rechnik*. 3. osn. prerab. i dop. izd. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Markov, N. (1906). *Palen frensko-balgarski rechnik*. 2. ilyustr. izd. Sofia: Globus.

- Romanov, M. (1911). *Frensko-balgarski rechnik*. V. Tarnovo: Ivan S. Vitelov.
- Yaranov, A. (1928). *Ilyustrovan frensko-balgarski rechnik*. 2. dop. izd. Sofia: Hemus.

A FRENCH NUANCE IN THE LANGUAGE USED BY YORDAN YOVKOV

Abstract. This research is an attempt to solve a lexical riddle posed to the readers by the eminent Bulgarian fiction writer Yordan Yovkov, which has remained unsolved for more than a hundred years. The object of study is the French word *poilus*, about which Yovkov says that it has an exact Bulgarian equivalent but does not state it. The methods used are comparative analysis of Bulgarian translation analysis of empruntism *poilus* and the survey method. The progress of discussion is viewed and hypotheses are formulated on this traductological inquiry, making an attempt to give an argumented solution to the fictional riddle posed.

Keywords: Yordan Yovkov; traductology; empruntology; lexicology; *poilus* (Feldgrauen); First World War

✉ **Prof. Dimitar Vesselinov, DSc.**

Faculty of Classical and Modern Philology

University of Sofia

15, Tsar Osoboditel Blvd. Rectorate, room 248

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: d_vesselinov@yahoo.fr